

УДК 37(091)(4/9)

© Штефан Л. А., Бекетова Ю. В., 2017 р.

<http://orcid.org/0000-0002-6281-980X>

<http://orcid.org/0000-0002-2574-0828>

<http://doi.org/10.5281/zenodo.1116001>

Л. А. Штефан, Ю. В. Бекетова

СТАНОВЛЕННЯ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ ПРАВОВОГО ВИХОВАННЯ УЧНІВ ВЕЛИКОЇ БРИТАНІЇ

У статті проаналізовано чинники, які сприяли становленню питань правового виховання учнівської молоді у Великій Британії з XI до 40-х років XX століття. Установлено, що до провідних із них належали: заснування перших університетів у Оксфорді та Кембріджі, філософські трактати мислителів епохи Відродження, наукові роздуми філософів епохи Просвітництва, доробок представників філософсько-педагогічної думки XIX ст., обґрунтування важливості впровадження правового виховання політичними та педагогічними представниками першої половини XX століття, заснування Комітету дитячого благополуччя (1919 р.), прийняття Женевської декларації прав дитини (1924 р.) (законодавчо закріпила принципи міжнародно-правового захисту дітей – дитині повинна надаватися можливість нормального розвитку (матеріального і духовного); вона повинна отримувати допомогу у разі небезпеки; повинна мати можливість заробляти кошти на існування та виховуватися з усвідомленням того, що її кращі якості будуть використані на благо іншим людям), створення Асоціації з питань громадянського виховання (1934 р.), впровадження «Закону про освіту» («Butler» Education Act (1944 р.)).

Ключові слова: становлення, чинники, правове виховання, учні, Велика Британія.

Штефан Л. А., Бекетова Ю. В. Становление теории и практики правового воспитания учащихся Великой Британии. В статье проанализированы факторы, которые способствовали становлению вопросов правового воспитания учащейся молодежи в Великобритании с XI до 40-х годов XX века. Установлено, что к ведущим среди них относились: основание первых университетов в Оксфорде и Кембридже, философские трактаты мыслителей эпохи Возрождения, научные размышления философов эпохи Просвещения, достижения представителей философско-педагогической мысли XIX в., обоснование важности внедрения правового воспитания политическими и педагогическими представителями первой половины XX века, основание Комитета детского благополучия (1919 г.), принятие Женевской декларации прав ребенка (1924) (законодательно закрепила принципы международно-правовой защиты детей - ребенку должна предоставляться возможность нормального развития (материального и духовного), он должен получать

помощь в случае опасности; должен иметь возможность зарабатывать средства на существование и воспитываться с осознанием того, что его лучшие качества будут использованы на благо другим людям), создание Ассоциации по вопросам гражданского воспитания (1934 г.), внедрение «Закона об образовании» («Butler» Education Act (1944 г.)).

Ключевые слова: становление, факторы, правовое воспитание, ученики, Великобритания.

Shtefan L. A., Beketova Y. V. Formation of the Theory and Practice of Students' Human Rights Education in Great Britain. The article analyzes the factors that contributed to the formation of students' human rights education in Great Britain from the 11th century to the 1940s of the 20th century. It was established that the leading factors were as follows: the establishment of the first universities in Oxford and Cambridge; the Renaissance thinkers' philosophical treatises; the scientific reflections of the philosophers of the Enlightenment; the achievements of the representatives of the philosophical and pedagogical thought of the nineteenth century; the substantiation for the introduction of human rights education by the political and pedagogical representatives of the first half of the twentieth century; the foundation of the Committee of Child Wellbeing (1919); the adoption of the Geneva Declaration on the Rights of the Child (1924) (legally consolidated the principles of international and legal protection of children. The child should be provided with the possibility of personal development (material and spiritual) and he should receive assistance in case of emergency; the child should have a possibility to earn money for life existence and should be educated in order to be helpful for other people); the establishment of the Association for Civil Education (1934); the introduction of the "Law on Education" ("Butler" Education Act (1944)).

Key words: formation, factors, human rights education, students, Great Britain.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Зміни в житті народу, переоцінка старих і надбання нових цінностей потребують оновлення і змісту правового виховання молодого покоління. Лише у правовому суспільстві вільна людина прагне до свідомої діяльності, самореалізації, стає творцем своєї долі. З огляду на це, великого значення набуває правове виховання учнівської молоді, оскільки саме у цьому віці відбувається формування уявлень про права і свободи, виховання поваги і терпимості до інших людей і їхніх прав.

Дієву допомогу щодо організації правового виховання молодого покоління, широкої пропаганди правових цінностей може надати вивчення та творче

використання педагогічно цінних ідей Великої Британії – країни, яка постійно розробляє, удосконалює та впроваджує у шкільну практику нові перспективні напрями виховання учнів, готує їх до життя в демократичному і гуманному суспільстві.

Аналіз основних досліджень і публікацій, в яких започатковано розв’язання даної проблеми. Окремі аспекти змісту і напрямів виховання особистості школяра у Великій Британії відображені у дисертаційних працях таких учених, як: Н. Мороз (система виховної роботи); М. Тадеєва (етнопедагогічні традиції виховання); Л. Гордієнко, Р. Свірдон (соціальне виховання); Н. Балацька, З. Колонтай, М. Павлова (проблеми професійної орієнтації учнів); Р. Сойчук (трудове виховання школярів); М. Гурій (громадянське виховання); О. Демченко, О. Романовська (сімейне виховання); М. Зубілевич (гендерне виховання); Н. Євдокимова, Л. Ярова (скаутизм як форма виховання); А. Досін (профілактика девіантної поведінки). Особливості організації шкільної освіти у Великій Британії та Україні вивчали Г. Єгоров, О. Загайко, О. Кузнецова, О. Леонтєва, М. Лещенко, О. Пічкарь, С. Позняк, М. Триняк та інші науковці.

Мета статті – проаналізувати становлення ідей правового виховання школярів у Великій Британії з XI – до початку XX століття.

Виклад основного матеріалу дослідження. У Великій Британії виховання молодого покоління ще з епохи Нормандських завоювань XI ст. було прерогативою церкви. Це був час, коли суспільні інститути, захожі римляни усували непокірні залишки дохристиянських кельтських племен. У цій ситуації церква доручала своїм служителям навчати дітей латині, а дорослих парафіян – вірі, молитвам і ритуалам [10, с. 71].

Перші школи Великої Британії з’явилися при кафедральних соборах і великих монастирях. Наприкінці епохи Середньовіччя починається процес послаблення впливу церкви, відбувається поштовх до розвитку життя інтелектуального й поширення знань серед простого люду.

Становленню правового виховання молоді у Великій Британії сприяла також і університетська освіта. У міру поширення грамотності все більше виникала потреба у продовженні післяшкільної освіти. Собори, монастирі, парафії володіли величезними бібліотеками, у яких були зосереджені книги з юриспруденції, філософії, теології, мистецтва. Європейською традицією ставало мандрування допитливих молодих людей у пошуках бібліотек і наставників.

Як відомо, на початку XII ст. з'явилися перші англійські університети в Оксфорді та Кембриджі. При них був сформований комплекс для проживання і навчання, що дістав назву коледжу. У цих навчальних закладах вивчали юриспруденцію, богослов'я та медицину.

Студенти, що переходили на вищі курси, спеціалізувалися в основному на юриспруденції. У практичній діяльності юристам необхідно було знати і канонічне право, засноване на рішеннях церковних соборів, і римське право (вивчався кодекс візантійського імператора Юстиніана), і місцеві закони, які могли копіювати або суперечити загальному праву [8, с.61].

Університети були центрами знань і відігравали важливу роль у культурному й правовому розвитку суспільства. Саме в університетах Західної Європи право вперше починає викладатися як чітко окреслене й систематизоване зведення знань, як наука, у якій окремі юридичні рішення, норми вивчалися об'єктивно й пояснювалися на основі загальних принципів.

Певний вплив на розвиток ідеї правового виховання молоді у світі взагалі та Великої Британії зокрема мали думки англійського філософа епохи Відродження Френсіса Бекона (1561 – 1626 рр.).

Свої погляди на проблему правового виховання людини філософ демонстрував у процесі висвітлення основ запропонованої ним нової науки – вчення про загальну справедливість, або про джерела права. Закони – це «якорі держави» і разом з тим головна сила й знаряддя для досягнення щастя громадян, процвітання суспільства та міцності влади.

В епоху Просвітництва певним чином змінюється ставлення до виховання молоді взагалі та правового зокрема. Так, у розвиток ідей правового виховання зробив свій внесок англійський вчений Томас Гоббс (1588 – 1679 рр.). Питанню правового регулювання життя людини в суспільстві Т. Гоббс присвятив працю «Левіафан, або Матерія, форма і влада держави церковної та цивільної». Т. Гоббс розробив концепцію суспільної угоди, яка передбачала, що свою особисту свободу люди передають державі та, поступаючись свободою, вводять своє життя у впорядковане русло. Державу, як спільний людський витвір, Т. Гоббс уважав найскладнішим та найпотрібнішим витвором для людей; він уподібнював державу біблійній істоті Левіафану та наполягав на тому, що в правовій державі люди позбавляються розбрату і стають ніби єдиною істотою [3, с. 95].

Філософ та державний діяч Джон Локк (1632 – 1704 рр.) наголошував на тому, що рівність людей походить від природи, і що виховання саме з «чистого аркуша» (*tabula rasa*) виробляє характер та особистісні якості людини в процесі навчання.

Концепція виховання та навчання молоді Дж. Локка викладена в його трактаті «Думки про виховання», де висловлюється думка про те, що кожен джентльмен має знати й поважати закони своєї держави, адже без знання законів він не зможе обіймати жодної посади. Дж. Локк був прихильником думки, що зміст і методи виховання повинні відповідати віку, життєвому досвіду, силам, можливостям та індивідуальним особливостям дитини. Він справедливо стверджував, що не можна у вихованні взагалі та правовому вихованню зокрема застосувати один метод навіть для двох дітей [7, с. 216].

Філософ виділяв три види законів, до яких люди зазвичай звертаються, щоб зрозуміти правильність своїх дій: божі, цивільні (державні) та закони громадської думки, або репутації. У кожного закону – своя санкція.

Питанню правового виховання присвятив свою увагу англійський дослідник, філософ-матеріаліст Джозеф Прістлі (1733 – 1804 рр.), який

дотримувався досить прогресивних для другої половини XVIII ст. філософських і політичних поглядів та активно займався їх пропагандою. Дж. Прістлі наголошував на тому, що в суспільстві повинна бути політична та громадянська свобода, яка спонукає людину до енергійних дій, а виховання громадянськості й правосвідомості цілком залежить від свобод, які особистості надає суспільство [1, с. 413].

Великий вплив на подальший розвиток правового виховання суспільства взагалі та молоді зокрема мала прийнята наприкінці XVIII ст. Декларація прав людини і громадянина (1789 р.), яка проголошувала, що люди народжуються і залишаються вільними й рівними у правах, серед яких у якості невід'ємних компонентів є власність, безпека та опір гнобленню.

XIX століття ознаменувалося грандіозним переворотом у суспільстві, який порівнюється за масштабами і за значимістю з переходом від давнини до Середньовіччя, і від Середньовіччя до Нового часу. Державно-правова думка XIX ст. у Великій Британії відображала соціально-політичні зміни, зумовлені історичним процесом, оскільки в цей час за основними показниками суспільного розвитку цю країну називали провідною в капіталістичному світі. Питання приватної власності, захисту прав індивіда, гарантії недоторканності сфери життєдіяльності людей стали основними на цьому етапі.

У Великій Британії і найбільших країнах Західної Європи у XIX ст. відбувалося становлення національних систем шкільної освіти. Зацікавленість суспільства у вихованні правосвідомої молоді та участь держави в цьому процесі визначили загальний напрям виховного впливу в XIX ст. [4, с. 112].

Захисником демократичних прав і свобод людини був британець Томас Пейн (1737 – 1809 рр.), який, перебуваючи у Франції в розпал Великої Французької революції, опублікував свою роботу «Права людини». Саме завдяки Томасу Пейну виник і сам термін «права людини» [9]. Т. Пейн вважав, що людина володіє одночасно двома видами прав — природними та громадянськими. Природні права, до яких належать право на життя,

інтелектуальні права, право боротися за щастя, – основні, і людина має і розуміє їх від самого народження. Громадянські – обумовлені тим, що людина – суспільна істота, і ці права стосуються головним чином її безпеки і захисту природних прав. Отже громадянські права людина пізнає в процесі соціалізації в суспільстві.

Намагаючись залучити людей до боротьби за свої права, учений відзначав, що люди самі передали частину своїх природних прав державній владі на користь громадянського суспільства, оскільки всім індивідам притаманна природна схильність до суспільного життя, яке існувало ще до виникнення держави. «Уряди могли постати або з народу, або над народом», – підкреслював Т. Пейн [9, с. 51].

Англійський педагог і філософ-утопіст Роберт Оуен (1771 – 1858 рр.) був першим у світі, хто, зосередивши свою увагу на проблемах суспільно-громадянського й правового виховання дітей, започаткував дитячі садочки з метою виховання правосвідомого громадянина ще з дитинства.

Утилітаризації британської шкільної освіти, її переорієнтації з класичного ідеалу на ідеал реальний, сприяв Герберт Спенсер (1820 – 1903 рр.) – англійський педагог, філософ і соціолог. Головним завданням виховання та освіти взагалі та правового виховання зокрема дослідник вважав підготовку людей до повноцінного життя в правовому суспільстві, але наголошував на тому, що життя окремого індивіда повинно приносити користь для самого себе, а не для суспільства.

Герберт Спенсер у процесі виховання взагалі та правового виховання зокрема зауважував на тому, що буде доцільно створити курс підготовки до виконання батьківських обов'язків, оскільки, на його думку, виховання починається з сім'ї: «сім'я виникає раніше від держави, і виховання дітей, можливо, існувало ще до існування останньої ... з цього випливає, що на обов'язки батьків слід звертати більшу увагу» [2, с. 433].

Отже, питання впровадження правового виховання у школах Великої Британії наприкінці XIX століття викликали жвавий інтерес у філософів, науковців та вихователів. Але, все ж таки, у цій країні культивувалося тверде переконання, що громадянська й правова освіта можуть стати загрозою для держави та для свободи особистості зокрема.

У 1902 році було прийнято новий закон про освіту, розроблений тогочасним прем'єр-міністром Артуром Балфуром «Закон про Освіту» («Balfour» Education Act of 1902), який підпорядкував більшість британських шкіл новоствореним Місцевим органам освіти – Local Education Authorities (LEA). Це стало важливим етапом реформування шкільної освіти Об'єднаного Королівства на початку XX століття. Крім того, у Законі вперше було передбачено введення технічної освіти для підготовки робітників на виробництво й, відповідно, так чи інакше відбувалося поступове впровадження елементів правового виховання в навчальний процес.

Пошук шляхів реорганізації навчально-виховного процесу в першій половині XX ст. був спрямований на оновлення змісту, форм і методів навчання й виховання, це обумовило зростання вимог до обсягу знань, умінь і навичок, які повинні були засвоювати учні.

Практична реалізація нових педагогічних ідей стосовно питань виховання дітей в дусі громадянських і правових норм, поряд із організацією суто експериментальних освітніх платформ ознаменувалася рухом так званих «нових шкіл». Прийнято вважати, що першою «новою школою» став навчальний заклад, відкритий Сесілом Редді в Англії у сільській місцевості Аббхотсхольм, яка отримала назву Аббхотсхольмська школа.

У Аббхотсхольмській школі діяла система самоврядування, у якій брали активну участь діти. Існував шкільний парламент, виборні комітети, у кожному класі був капітан і його заступники [6, с. 18]. Все це спонукало дітей займатися вивченням своїх прав і обов'язків, тобто дитина, готуючись до дорослого життя

в суспільстві, ще зі шкільної лави засвоювала закони, за якими існувало суспільство і, таким чином, дізнавалася про свої права.

20-ті роки ХХ століття ознаменувалися нормативним оформленням прав дитини. У 1919 році Ліга Націй заснувала Комітет дитячого благополуччя з метою розвитку співробітництва між народами й гарантії їх миру та безпеки. Діяльність Комітету дитячого благополуччя була спрямована на надання допомоги безпритульним дітям і сиротам. Комітет виступав проти використання дитячої праці, торгівлі дітьми та проституції неповнолітніх. При цьому одну з головних ролей у розробці соціальних стандартів захисту дітей у той період відіграють неурядові організації, особливо Міжнародний союз порятунку дітей (Save the Children International Union), заснований безпосередньо після закінчення Першої світової війни британською вчителькою й правозахисницею Еглантайн Джебб [5].

Е. Джебб сформулювала Хартію прав дитини, яка 24 вересня 1924 р. була прийнята Генеральною Асамблеєю Ліги Націй і стала відомою як Женевська декларація прав дитини. Декларація стала першим міжнародним правовим документом із охорони прав та інтересів дітей. У Декларації підкреслювалося, що турбота про дітей та їх захист є не лише обов'язком сім'ї і навіть окремої держави, усе людство повинно піклуватися про захист дитинства.

Женевська декларація прав дитини сформулювала п'ять принципів, які були покладені в основу міжнародно-правового захисту дітей: дитині повинна надаватися можливість нормального розвитку (матеріального і духовного); голодна дитина повинна бути нагодована, хворій дитині повинен бути наданий догляд; діти, які помилилися, повинні бути виправлені; дитина повинна бути першою, хто отримає допомогу у разі небезпеки; дитині повинна бути надана можливість заробляти кошти на існування, але вона повинна бути захищена від усіх форм експлуатації; дитина повинна виховуватися з усвідомленням того, що її кращі якості будуть використані на благо іншим людям [5].

У 1934 році новоутворена в Англії Асоціація з питань громадянського виховання (Association for Education in Citizenship) акцентувала увагу на тому, що в період широкого розповсюдження «моральної паніки» по всій Європі, коли демократія повинна зберігатися в країні перед загрозою з боку континентальної Європи, необхідно сприяти впровадженню питань громадянських і правових обов'язків у навчальні плани освітніх закладів. Проте Асоціація не змогла повністю втілити свої нововведення в життя, оскільки наявність релігійного виховання в системі освіти зводила нанівець усі спроби введення курсу правового виховання. Адже у першій половині ХХ століття у Великій Британії церква й держава були ще ототожненням одного цілого. І, відповідно, хороша людина-громадянин мала мати низку християнських чеснот, таких як підпорядкування закону, служіння й допомога іншим. У цей час не було великих рухів стосовно відстоювання «прав громадян», тому потреба в правовому вихованні, що містить елементи правової чи політичної грамотності, не була широко визнана науковцями.

Важливим нормативним документом у сфері освітньої політики 40-х років ХХ століття став «Закон про освіту» («Butler» Education Act) 1944 року, який повністю реорганізував систему освіти Об'єднаного Королівства. «Закон про освіту» в цілому впорядкував систему освіти у Великій Британії. Вона стала обов'язковою для всіх громадян у віці від 5 до 16 років. Система освіти Великої Британії стала трьохскладовою (Tripartite System), тобто отримала три рівні: початковий (Elementary School) – 5 – 11 років; середній (Secondary School) – 11 – 16 років; післяшкільний (Further Education) – 16 – 18 років.

Слід звернути увагу на те, що згідно з Законом 1944 року суспільні дисципліни, в курсі вивчення яких розглядалися питання таких видів виховання як правове, громадянське, політичне, у шкільній програмі знаходилися в стані глибокої кризи і не входили до предметів загальної комплексної Національної навчальної програми Великої Британії того часу, оскільки політична еліта висловлювала думку, що бажанішим для учнів є отримання знань з математики

та рідної мови, а вивчення суспільних наук в основному (і правових зокрема) є зайвим і навіть руйнівним.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок.

Отже, становленню питань правового виховання учнівської молоді у Великій Британії сприяли: заснування перших університетів у Оксфорді та Кембріджі, філософські трактати мислителів епохи Відродження, наукові роздуми філософів епохи Просвітництва, доробки представників філософсько-педагогічної думки XIX ст., обґрунтування важливості впровадження правового виховання політичними та педагогічними представниками першої половини XX століття, заснування Комітету дитячого благополуччя (1919 р.), прийняття Женевської декларації прав дитини (1924 р.), створення Асоціації з питань громадянського виховання (1934 р.), впровадження «Закону про освіту» («Butler» Education Act (1944 р.)). До перспективної тематики подальших наукових пошуків можна віднести питання порівняльного аналізу змісту, форм та методів правового виховання учнів у Великій Британії та Україні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Английские материалисты XVIII в. / Сб. произв. [в 3-х томах]. – Москва : Знание. – 1968. – Т. 3. – 550 с.
2. Вайсберг Г. П. Хрестоматия по истории педагогики : [в 2-х т.] / Г. П. Вайсберг. – Москва : Изд-во Наркомпроса РСФСР. – 1940. – Т. 2. – 687 с.
3. Гоббс Т. Левиафан или материя, форма и власть государства церковного и гражданского: сочинения: [в 2-х т.] / Т. Гоббс. – М.: Мысль. – 1989. – Т. 2. – 504 с.
4. Джурицкий А. Н. История педагогики : [учеб. пособ. для студ. педвузов] / А. Н. Джурицкий. – Москва : Гуманит. изд. центр ВЛАДОС. – 2000. – 432 с.
5. Женевская декларация прав ребёнка / [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу: https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%96%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D0%B2%D1%81%D0%BA%D0%B0%D1%8F_%D0%B4%D0%B5%D0%BA%D0%BB%D0%B0%D1%80%D0%B0%D1%86%D0%B8%D1%8F_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2_%D1%80%D0%B5%D0%B1%D1%91%D0%BD%D0%BA%D0%B0
6. Корнетов Г. Б., Романов А. А., Салов А. И. Педагогика первой трети XX века : [моногр.] / под ред. Г.Б. Корнетова. – АСОУ. – 2012. – 120 с.

7. Кремень В. Г. Філософія: мислителі, ідеї, концепції : [підр.] / В. Г. Кремень, В. В. Ільїн. – Київ : Книга. – 2005. – 528 с.

8. Очерки истории школы и педагогики за рубежом (с древнейших времен до Великой французской революции) : [эксперим. учеб. пособ.] / под ред. К. И. Салимовой. – Москва : Педагогика. – 1988. – Ч. 1. – 203 с.

9. Пейн Т. Права людини / Т. Пейн. – Львів : Літопис. – 2000. – 288 с.

10. Салимова К., Додде Н. Педагогика народов мира: история и современность [учебн.] / Н. Додде, К. Салимова. – Москва : Педагогическое общество России. – 2001. – 576 с.